

סקר ארכיאולוגי

שרידים ארכיאולוגיים בשפך נהר רובין⁽¹⁾

מאת

משה דותן

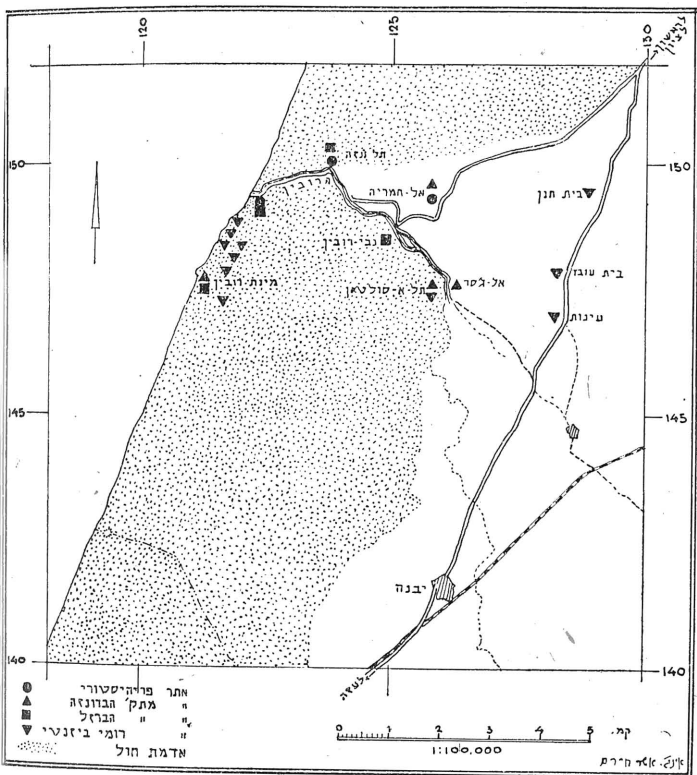
בסקירה זו ניתנו התוצאות של הסקר הארכיאולוגי בשפך נהר רובין. הסקר נערך על פני השטח, ועיקרו בבדיקת התלים, איסוף חרסים ובדיקות-ניסיון בכמה מקומות. כאן אנו מביאים רק ציוני שרידים ופירושים בלא תיאורם המדוייק, והם כוללים את הזמן שמן התקופה הפרהיסטורית ועד לתקופה הביזאנטית. השטח שנעשה בו הסקר, משתרע מחוף הים במערב (חוץ מצועת החוף דרומית למינת רובין) עד לכביש יבנה — ראשון-לציון במזרח ומקו הקוארדינטות 15100 מצפון עד לקו הקואור-דינאטות 14500 בדרום².

הערות מוקדמות

1. נראה שמבחינה גיאולוגית לא חלו שינויים מובהקים בפני היישוב בתקופות ההיסטוריות: שרידי תקופות האבן, שנמצאו בשלושה מקומות, נתונים היו על גבי אדמת חמרה חולית, המכוסה חולות נודדים, או בתוכה של אדמה זו. כמה מהכלים של התקופות הללו, יש בהם סימנים שהיו דבקים לשכבת כורכאר קשה, וקצתם נמצאו על גבי כורכאר ממש. מכאן מקום להניח שהיישובים הראשונים כבר מצאו לפניהן אותן תצורות הקרקע הנראות לעינינו היום, ואלו הן: א) חמרה, ובכמה מקומות היא מכוסה בחולות; ב) אדמה אלוביאלית של איזור הנהר והוואדיות; ג) גבעות כורכאר.

(1) מאמר זה הוא תמצית החלק העיקרי של חיבור מקיף יותר על אותו נושא, שהגישו המחבר לפרופ' א. ל. סוקניק בחור עבודת-גמר באוניברסיטה העברית.
(2) בסקר הזה הסתייעתי במדות א"י המערבית 20000: 1, גליונות 11-14, 12-15. ונצלומי-אוויר. מקור עיקרי לשרידי האיזור מהתקופות ההילניסטית, הרומית והביזאנטית משמש תיאורו של קלר מון-גאנו, Archaeological Researches in Palestine II, אף ב-Survey of Western Palestine, כרך ב', עמ' 268, תוארו קצתם של שרידי האיזור החשובים מהתקופה הרומית ואילך.

היישובים שבשטחים הללו יכלו להתפרנס מעיבודן של האדמות המכסות את גבעות הכורכאר ושל האדמות האלוביאליות השחורות-האפורות איזור הנהר והוואדיות. החקלאות יכלה להתקיים ולהתפתח כאן באמצעים פרימיטיביים ביותר (וזה דרך קיומה עד לימינו), משום שהאדמות האלו די להן בחריש שטחי בלבד שיתנו יבול בשפע.

2. גורם חשוב משמשים החולות הנוודים, שגובהם מגיע כאן וכאן לכמה עשרות מטרים, ומתחתם שכבת דיונות עתיקה יותר. יש ושכבת הדיונות התחתונה נהפכה, מכוחם של תהליכים טבעיים, לכורכאר ולחמרה. הדיונות הללו כשרות לחקלאות, ובייחוד למטעי כרמים ותאנים, המכסים כאן שטחים ניכרים גם היום. דרכן של הדיונות שהן נודדות בכיוון נשיבת הרוחות, זאת אומרת על פי רוב מדרום-מערב. אפשר לעקוב אחר

תהליך זה של כיסוי החוף הבא בקביעות מאותו כיוון; הנמלים והחוף של אשקלון, אשדוד ויבנה, לא זו בלבד שנתכסו על ידי החולות אלא שנדידת החולות ברורה כל כך, שעד שחידשו את נטיעות המגן על גבולות החולות היה קצב כיסויים של היישובים מטר אחד לשנה, לכל הפחות.

3. בדרך כלל, סחף האדמה ניכר בחלק זה של החוף. יכול אתה להבחין בשקיעת החוף באותם המקומות שנמצאים בהם היום שרידי בנייה שונים, בריחוק מועט מהים; אותם הבניינים בתקופת בנייתם ודאי מרוחקים היו כמה עשרות מטרים מן הים. החולות שלאורכו של החוף, בדרך כלל שיפועיהם נוחים, אבל כאן וכאן צוקי כורכאר מזדקרים מתוכם.

4. לפי המציאות השייכות לתקופות הפריהיסטוריות, נראה שלא חלו שינויים מרובים במהלכו של נהר רובין מאותן התקופות ועד היום. יש סימנים ברורים ליישובים שהיו קיימים משני עברי הנהר, ודבר זה מעיד שהנהר לא היה יכול לנדוד אלא במקומות מסוימים בלבד. פוריותה של האדמה האלוביאלית הנמצאת צפונית ממהלכו הנוכחי של הנהר, אפשר להסבירה על-ידי השטפונות המרובים של הנהר והוואדיות. אף-על-פי-כן נראה, שמהלך הנהר היה בקדמותו דרומי יותר, ומחמת פעולת החולות הנודדים הוטה צפונה, ומעידה על כך הברך הפונה בתחילתה צפונה ורק אחר-כך היא נשברת לצד מערב. הטייה מעין זו הלה כנראה גם בנהרות אחרים העוברים בסביבה דומה³).

סיכום התנאים הטבעיים

א. החוף. החולות המשופעים אך במעט מכשירים את עגינתם של כלי-שיט, וביחוד על-יד מוצא הנהר וצוק החוף. יש מקום להניח, שהיה יישוב קדום על צוקי החוף, ופרנסתו היתה על הדיג במים הסמוכים לחוף ועל החקלאות, ואחר כך גם על המסחר. מקורות של מי תהום נמצאים בעומק קטן.

ב. הנהר. השטח הנרחב של אדמה אלוביאלית פוריה ביותר ניתן לעיבוד באמצעים פרימיטיביים. יש אפשרויות של יישובים על הגבעות שבתחום השפך. הנהר בחלקו התחתון משמש אמצעי תחבורה והובלה, והוא מקבל את מימיו משני מעינות חזקים.

(3) עי' במיוחד מ. אבנימלך, צפונות סלעי ארצנו, 1948, ע' 53.

ג. שטחי הביניים. השטחים שבין החוף והנהר יש בהם:
 1. אדמת חמרה חולית, מיושבת ומעובדת מתקופות קדומות. 2. כורכאר וסלע אחר, ובהם מערות וקברות, ויישובים בודדים שהיו קיימים בתקופות השגשוג והצפיפות. 3. דיונות, ואפשר שהן מכסות את שרידי היישובים. האזורים מחוברים בעיקר על-ידי הדרך הראשית אשדוד-יבנה-יפו. בדרך חוף הים העתיקה הזאת מסתעפות דרכים צדדיות: יבנה-מינת רובין. יבנה-תל א-סֶלְטָאן-נבי רובין ומעבר לנהר רובין עד לעיון-קרא (ראשון לציון). מקום שהיא מתחברת לכביש החוף. אף יש דרך מתל א-סֶלְטָאן לקביבה ולחירבת לוליא (בית עובד) (4).

התקופה הפריהיסטורית

בשטח הסקר נמצאו שתי תחנות פריהיסטוריות, ובהן כלים ברורים מהתקופה הפאליאוליתית (כלי מוסטרי ואשלאי-מיקוקי). שתי התחנות הן בקרבת נהר רובין. מקומה של הראשונה הוא בסביבת נ"צ (=נקודת-ציון) 1502 1237 צפונית למעיין עין אל-מליחה. מקום השנייה הוא בתחום בית-הקברות של תקופת הברונזה המאוחרת (נ"צ 1486 1254) הידוע בשמו אל-חמריה. גם התקופה המיסוליתית מיוצגת באיזור ע"י שתי תחנות: הראשונה היא במקום הימצאם של הכלים הפאליאוליתיים הנ"ל, והשנייה היא בסביבת נ"צ 1495 1226, ברכס הגבעות דרומית למוצא נהר רובין. לא ברור, אם עסקו אנשי היישובים המיסוליתיים האלה גם בחקלאות. אבל נראה ששני המקומות האלה נבחרו ליישוב לפי שהם יפים לדיג נהרות. אף נוחים הם לציד, שכן היתה הסביבה, ומכל מקום קצתה, מכוסה יערות בתקופה זו. חוץ מכלי אחד ברור (מגל), שאף הוא נמצא בסביבת אל-חמריה הנ"ל, לא נמצאו כלי צור מן התקופה הניאוליתית או הכל-קוליתית. דבר זה יש לו קצת הסבר בפעולת הרוחות, שדרכן לכסות את התחנות בעפר החולות הנוודים, אבל התחנות שמצאנו כאן דיין ללמדנו שהיישוב הפריהיסטורי באיזור זה של החוף לא נחשל משום בחינה אחר היישוב של שאר אזורי החוף. המים, שהם הגורם המכריע ליישוב, מצויים בנהר רובין ובשני מעיינותיו הגדולים. הנהר היה מספק לאנשי היישובים דגים למזונותיהם, ומן התקופה המיסוליתית ואילך היו גם מעבדים את אדמות המישור הפוריות והוציאו את לחמם מן הארץ.

תקופת הברונזה הקדומה

המקום היחיד בתחום הסקר שנמצאו בו שרידים ניכרים מתקופת הברונזה הקדומה, הוא תל א־סֶלְטָאן⁵. תל זה מקומו מעברו הדרומי של נהר רובין, ושטחו העליון משתרע על 10 דונאמים בקירוב. הוא מזדקר לעין מעל לסביבה, ומדרונותיו הדרומיים-מערביים מכוסים חרסים שזמנם מתקופת הברונזה הקדומה ועד לתקופה ההילניסטית. גם בבדיקת-ניסיון שנעשתה עד לעומק 1.20 מטר, נמצאו חרסים מאותן התקופות.

נשאלת השאלה, אם שימשה העיר, שעמדה על שפת הנהר, גם כנמל פנימי. מביאים אנו בחשבון את ריחוקה הרב של העיר מן החוף, את טיבו של הנהר הדומה לביצה, את מוצאו הסתום ע"י החולות, ואף דבר זה שמן נבי-רובין ולמעלה אין כל אפשרות של שיט, הרי אנו רואים שלא היה כאן מקום לנמל פנימי. העיר מרוחקת למדי מן הים, ועל-כן היתה בטוחה יותר משודדיים ועם זה היתה קרובה לדרך הראשית, דרך הים. אם היה נמל בסביבה זו, מתקבל על הדעת שהוא הוא התחנה הטבעית שע"י צוקי תל מינת רובין (ראה להלן).

היישוב העירוני הראשון באיזור הסקר קם בתקופת הברונזה הקדומה; יישוב זה, הקשור בנהר, אפשר שהיה לו קשר גם לדרכי הים ע"י התחנה הטבעית של מינת רובין, והוא היה חולש על החקלאות של איזור הנהר ועל המסחר העובר בדרך הים.

תקופת הברונזה התיכונה והמאוחרת

דרומית למוצא נהר רובין אנו מוצאים שרידי יישוב של תקופת הברונזה התיכונה שהיה בנוי קצת על הצוק, הבולט כאן לתוך הים, וקצתו בהמשך החוף צפונה על גבי אדמת חמרה חולית, על-פי התוצאות של שלוש בדיקות-ניסיון שנעשו מהצד המערבי של התל התברר, שהיה קיים כאן יישוב בתקופת הברונזה התיכונה והמאוחרת ובתקופת הברזל. מעל ליישובים אלה נמצאו שרידי יישובים הילניסטיים, רומיים וביזאנטיים, שקיומם כאן היה ידוע מכבר. היישוב של תקופת הברונזה השתרע באורך של 100 מ' לפחות, אבל היקפו הכללי לא נתברר, לפי שמחמת המצברים

(5) תל זה נזכר ע"י קלר מון-גאנו, שם, א. אל ט, PJB XXI, ע' 15-17,

שֶׁ הַשְּׂרִידִים הַמְּאוּחָרִים וְהַדִּיּוֹנוֹת לֹא נִיתַן לְבִדּוֹק אֶת הַתֵּל אֶלָּא מִצְדוֹ
הַמְּעֲרָבִי בַלְבַּד.

הַחֲרָסִים מְעִידִים עַל יִישׁוּב פּוֹרַח שֶׁהָיָה כְּאֵן בַּתְּקוּפַת הַבְּרוֹנוֹה
הַתִּיכּוֹנָה א'. נִרְאָה שֶׁכִּבֵּר עֲמְדוֹ יוֹשְׁבֵי הַמְּקוֹם בַּתְּקוּפָה הָיָא עַל הַתְּנַאִים
הַנּוֹחִים כְּאֵן לְעִגְיַת הַסְּפִינּוֹת, שֶׁהַצּוֹקִים הַבּוֹלְטִים שֶׁעַל־יַד הַתֵּל מְגִינִים
עֲלֵיהֶן מִפְּנֵי הַרוּחוֹת. שֶׁהָרִי הַחוּף בַּסְּבִיבָה חָסַר נִמְלִים אוֹ מִפְּרָצִים טַבְעִיִּים,
וְאֵין סֶפֶק שֶׁשׁוֹרֶת הַסְּלַעִים הַמְּגִינִים מִפְּנֵי הַרוּח הַדְּרוֹמִית־מְעֲרָבִית הַשְּׁפִיעָה
עַל יִיסוּדוֹ שֶׁל הַיִּישׁוּב. בְּרוּר שֶׁיִּישׁוּב־נִמְל מִסּוּג זֶה אֵינּוּ יוֹכֵל לְהַתְּקִיִּים
בְּלִי קֶשֶׁר אֲמִיץ עִם הָעוֹרֶף. אֵין סֶפֶק, שֶׁהָעִיר הַגְּדוֹלָה שֶׁבְּאִיזוֹר הַסֶּקֶר
הַשּׁוֹלְטָת עַל "אַרְץ־הָעוֹרֶף" שֶׁלָּהּ, הִיא תֵּל א־סֶלְטָאן הַשּׁוֹכֵנֶת עַל שַׁפַּת
הַנְּהַר וְקְרוּבָה לְדֶרֶךְ הָרְאשִׁית, וְאִפְשֵׁר אֶפִּילוֹ שֶׁהִיֶּתָּה שׁוֹכֵנֶת עַל "דֶּרֶךְ
הַיָּם" עֲצֻמָּה. גַּם בַּתֵּל א־סֶלְטָאן נִמְצְאוּ חֲרָסִים מִתְּקוּפַת הַבְּרוֹנוֹה הַתִּיכּוֹנָה,
וּמִתּוֹךְ תּוֹצְאוֹת הַסֶּקֶר עוֹלָה הַקְּבֵלָה בְּרוּרָה בַּתּוֹלְדוֹתֶיהֶן שֶׁל מִינַת־רוֹבִין
וְתֵל א־סֶלְטָאן לְמֵן אוֹתָהּ תְּקוּפָה וְאֵילֶךְ. תַּחֲסוֹם שֶׁלְטוֹנָה שֶׁל תֵּל א־סֶלְטָאן
מִקִּיף מַלְבַּד זֶה גַּם אֶת יוֹשְׁבֵי אֶל־גִּ'סֶר וְחִמְרִיָּה הַקְּרוּבִים לְנֶהַר רוֹבִין(6).
בַּחֲמִרְיָה נַחֲשָׁף לְפָנָי זִמְנָמָה בֵּית־קְבֵרוֹת גְּדוֹל שֶׁל תְּקוּפוֹת הַבְּרוֹנוֹה הַתִּיכּוֹנָה
וְהַמְּאוּחָרָת, וְגַם בַּתֵּל אֶל־גִּ'סֶר נִמְצְאוּ קְבֵרוֹת מְאוֹתֵן הַתְּקוּפוֹת. הוֹאִיל וְתֵל
א־סֶלְטָאן הוּא הַתֵּל הַגְּדוֹל הַיְחִיד בַּסְּבִיבָה שֶׁנִּמְצְאוּ בּוֹ שְׂרִידֵי הַתְּקוּפוֹת
הָאֲמּוֹרוֹת, יֵשׁ לְהַנִּיחַ שֶׁגַּם בַּחֲי־הַקְּבֵרוֹת שִׁיכִים לְתַחֲסוֹם שֶׁלְטוֹנוֹ.

רִישׁוּמִיָּה שֶׁל תְּקוּפַת הַבְּרוֹנוֹה הַמְּאוּחָרָת נִרְאִים בַּחוּף שׁוֹב בַּתֵּל
מִינַת רוֹבִין; אֵין הֵם מְרוּבִים כְּשֶׁל תְּקוּפַת הַבְּרוֹנוֹה הַתִּיכּוֹנָה. אֲבָל דְּבַר
זֶה נִיתַן לְהַסְבִּירוֹ בְּמִיעוּט הַבְּדִיקוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ בַּתֵּל. קְבֵרוֹת שֶׁל תְּקוּפָה זֹו
נִמְצְאוּ גַּם הֵם בַּחֲמִרְיָה, בְּאִיזוֹר הַנְּהַר. בַּתֵּל א־סֶלְטָאן נִמְצְאוּ שְׂרִידִים
מוֹעֲטִים שֶׁל הַתְּקוּפָה, אֲבָל גַּם כְּאֵן לֹא נַעֲשְׂתָה אֶלָּא בְּדִיקָה שְׂטַחִית.
מָה הִיָּה שֶׁמָּה שֶׁל תֵּל א־סֶלְטָאן בְּאוֹתָהּ תְּקוּפָה? אֶלְטָ(7) וְאַחֲרֵים
הִצִּיעוּ לְזוֹהוֹתָה עִם Muhhazi שֶׁל מִכְתָּבֵי אֶל־עֲמָרְנָה(8) וְעִם מַחֲשׁ (M'hš)

L. A. Mayer, A Bronze Age Deposit from a cave near Nebi- (6)

Y. Ory, A Bronze age ceme- ;7-1 'ע', Rubin, Palestine Museum Bulletin 2.

tery at Dhahret el Humraiya, QDAP XIII

.A. Alt, PJB XXI, p. 17 (7)

J. A. Knudtzon, Die El-Amarna Tafeln, Leipzig 1915, no. 298. (8)

הנזכרת ברשימת תחותמיס הג' (9). במכתב 298 מספר יפח', מלך גזר, שאחיו הצטרף לאנשי עיר זו, אויבי המלך. ברשימת ערי ארץ-ישראל וסוריה של תחותמיס הג' באה מח'ש כמספר 61, בין ירזה (10) (תל-ג'מ'ה?) ובין יפו. על הקשר שבין שני השמות האלה כבר העיר קנודטצון, אלא שאין ודאות בתעתיק, לפי שאין אנו יודעים איזו אות שימשה כנגד ה-ס המצרית. רובם של החוקרים מקבלים ששני השמות מכוונים למקום אחד, בייחוד שהוראת שניהם היא, כנראה, מקום מסחר וגם נמל (מחוז). אלט הציע את הצעתו בלא שידע על שרידי תקופת הברונזה שנמצאו בתל מינת-רובין ועל הקשר האורגני שהיה קיים בין תל א-סל'טאן ותל מינת-רובין באותה תקופה, כפי שהתברר מתוך הסקר. גם ההקבלה המאוחרת מניחה מקום לסברה, שבתקופה הקדומה נקראו העיר והנמל בשם אחד: מחוז. והמסורת המאוחרת הקשורה בשם זה מורה על הנמל. ידוע, שהמצרים במסעותיהם לא זו בלבד שעברו בקו "דרך הים" אלא אף הפליגו מערבה ממנה (כיבוש יפו על-ידי תחותמיס הג') (11).

אם נבדוק את המצב המדיני של ערי החוף הגדולות לפי הרשימות המצריות, מכתבי אל-עמארנה ועוד, נראה ששלטונה של עיר-המדינה "מחוז" צריך היה להקיף את יישובי הברונזה התיכונה והמאוחרת בשפך נהר רובין. בשרידי האיזור ניכר הבסיס הגיאוגרפי והמדיני המשותף של שפך הנהר ורצועת החוף.

תקופת הברזל

שרידי היישוב של תקופת הברזל ידועים לנו באיזור החוף מתל מינת רובין. כנראה נצטמצם היישוב בתקופה זו לעומת היישוב של תקופת הברונזה התיכונה, והוא התרכז יותר בסביבת הצוק עצמו, הבולט לתוך הים. אפשר שלתקופת הברזל שייכים שרידיו של קיר אחד הנראה עדיין על הצוק. אף נמצאו חרסים מתקופת הברזל הראשונה והתיכונה בכמה מקומות על גבעות הכורכאר שלאורך החוף. מרובים יותר שרידי

J. Simons, *Handbook for the study of Egyptian Topographical* (9
Lists Relating to Western Asia Leiden 1937, p. 117.
 10) ב. מייזלר, ידיעות ט"ו, א'ב', עמ' 38-41.
 11) על הידיעה הזאת אני חייב תודה למר י. עורי ממחלקת העתיקות של ממשלת ישראל.

היישובים של תקופת הברזל התיכונה. מלבד תל א-סלטאן שהיה בו יישוב לא קטן גם בתקופה זו, נמצאו חרסי התקופה גם באל-ג'סר, שהוא בתחום יישובו של תל א-סלטאן. מערבה מכאן נמצאו שרידי יישוב על-יד המסגד של נבי-רובין: חומת לבנים וחרסים מתקופת הברזל התיכונה והפרסית. בתל-עֶזָה, צפונית לנהר רובין, נמצאו חרסים בודדים של תקופת הברזל התיכונה, אבל נראה שעיקרו של היישוב שם היה בתקופה הפרסית-ההילניסטית.

בתקופת הברזל אנו מוצאים באיזור הסקר תנאים מדיניים חדשים. החוף הדרומי מחולק בין שורת ערים פלשתיות בעלות שטחים נרחבים. לפי מקומו אפשר, שהשטח הנסקר היה שייך לאשדוד, שהיא ואשקלון היו החזקות שבחמש ערי הפלשתים. מן המקרא ידועה לנו עיר אחת בשטח זה — היא יבנאל-יבנה (יהושע ט"ו, י"א; דה"ב כ"ו, ו') שמהם אותה עם יבנה של היום, ולא מן הנמנע הוא שאף באותה תקופה כבר שימש הנמל של מינת רובין גם את יבנה. אמנם בכל שטח הסקר לא נמצא אף חרס פלשתי אחד, אבל אי אפשר לברר דבר זה לאשורו עד שלא ייעשו בדיקות-עומק בכל התלים. מכל מקום, שרידי היישוב של תקופת הברזל שנמצאו עד עכשיו בתל-מינת רובין, תל א-סלטאן, אל-ג'סר, ובתל שע"י מינת רובין, מעידים על אחידות התרבות ושיווי המשקל בהתפתחות איזור הנהר והחוף.

התקופה הפרסית-ההילניסטית

בתקופה זו התרחב במידה מרובה היישוב של תל מינת רובין, הנמשך לפחות כ-200 מ' מן הצוק צפונה; גם ממדי היישוב בכיוון למזרח גדלו ביותר, אלא שאי אפשר להגדירם בבירור. נמצאה קיראמיקה (בייחוד הילניסטית) ומטבעות הילניסטיות גם בתחום החומה, המכוסה קיראמיקה רומית לרוב והמשתרעת מאות מטרים צפונה ומזרחה מהצוק עצמו. חרסי התקופה מפוזרים לאורך כל החוף עד למוצא נהר רובין וגם בשטח היישוב של הקיבוץ "פלמחים", ואין מקום שהם מרוכזים שם במיוחד; גם דרומה לתל-מינת רובין פזורים חרסים הילניסטיים, וייתכן שחומת הנמל כבר היתה קיימת בתקופה זו. השרידים העיקריים של התקופה באיזור הנהר נמצאו בתל-עֶזָה צפונה לנהר רובין; התל מכוסה קיראמיקה של תקופה זו, וייתכן שיש לייחס לה גם שרידי הבנייה הנראים עדיין

עליו. קיראמיקה פרסית-היליניסטית נמצאה גם בין תל עזה ובין עין אל-מליחה שעל גדות נהר רובין.

לפי תוצאות הסקר בולטת בתקופה זו התפתחותו של היישוב באיזור ביחוד לאורך הגבעות של שפת הים וצפונה לנהר רובין בתל-עזה. היישוב של תל-עזה הוא הגדול שביישובים ומרכז התחום של שפך נהר רובין; אולם כגורם המכריע ומרכזו של האיזור כולו נראית בתקופה זו העיר יבנה שבמעלה הנהר רובין. ואם כן נשאלת השאלה, מה היה תפקידו של יישוב תל-עזה. אפשר שיישוב זה היה מרכז-משנה אדמיניסטרטיבי של האיזור; וסיוע לסברה זו, שלפני כמה שנים נמצא בתל מספר רב של מטבעות מהתקופה הפרסית מהטיפוס הידוע כ"ערבי-פלשתי" (12). אנשי העיר אפשר שעסקו בחקלאות, במסחר ובמלאכות התלויות בים, והעיר ירשה את תפקידה של תל א-סלטאן כמרכז איזור הנהר, אותה שעה שגדל מרכז האיזור במעלה הנהר וגדלה עיר הנמל בחוף.

התקופה הרומית-ביזאנטית

בתקופה זו הגיע לכלל פריחה החוף של האיזור; לכל אורכו אנו מוצאים את שרידי התקופה, ולא בלבד בצורת חרסים לאין שיעור אלא גם בצורת שרידי בנייה מרובים. מלבד הבריכות, הכורות, והקברות המרובים, ראויה לתשומת-לב מיוחדת חומת הנמל של מינת רובין. היישוב של תל מינת רובין מתפתח עכשיו לעיר-נמל גדולה המוקפת חומה, שאורכה מגיע עד ל-800 מ' ורוחבה ל-200 מ' בקירוב. אפשר לעקוב אחר מהלך החומה גם על-פי בדיקת הקרקע וגם על-פי צילומי-אוויר (13). אמנם אי אפשר לעמוד בוודאות על מהלכה של החומה וצורתה, על שעריה ועל הבנינים שבתוכה, כל זמן שלא נעשו במקום כמה בדיקות עומק; סוללה עצומה המכוסה חולות נודדים, והיא גבוהה בכמה מקומות גדי 7-8 מ' מעל פני הסביבה, סוגרת על שטח של 150 דונאם בקירוב, הגדוש חרסים רומיים-ביזאנטיים. בחלק המערבי, ז"א לאורך החוף בין שני

(12) קצתם של שרידי התקופה תוארו ע"י מחברים שונים, שנזכרו בהערה 2 למעלה,

מלבד אלה בא תיאור מקוטע אצל Guérin, Judée II, ע' 52-55.

(13) פרופ' א. רייפנברג מדגיש את חשיבותם של צילומים מן האוויר לגילוי

של מהלך החומות בערי הנמל קיסריה, אשדוד, אשקלון וימניה. עי' IEJ I, ע' 22;

Archaeology III, 1, ע' 40-46.

הצוקים, נמצאים חתכים שנוצרו ע"י פעולת גלי-הים בשכבות היישוב, ומתגלים שרידי בנייה, רצפות-פסיפס של לבנים וכו'. גם שאר איזור החוף שמחוץ לנמל עד למוצא נהר רובין, וגם כמה מאות מטרים דרומה לנמל, מכוסה חרסים רומיים וביזאנטיים ושרידי מתקנים חקלאיים לרוב; כל אלה מעידים על צפיפות היישוב המרוכז מסביב לעיר הנמל.

אחת הבעיות שלא נפתרו היא השאלה, אם היה כאן מזח מלאכותי, שאפשר נבנה בתקופה זו כתוספת חיזוק להגנה הטבעית מפני הרוחות שהיתה לו לנמל בצוק הדרומי של מינת רובין. אם שרידי הסלעים הבולטים עכשיו מעל פני הים בכיוון למערב ולצפון מהצוק הם הקו שבו נבנה המזח. הרי לפנינו טיפוס המזח הרגיל בחופי ים-התיכון המזרחי, שתפקידו להגן על הנמל מפני הרוח הדרומית-מערבית.

לעומת האוכלוסיה הצפופה של איזור החוף בתקופה זו, נראים באיזור הנהר רק שרידים של יישובים כפריים וחרסים רגילים של התקופה, המעידים על קיומן של אחוזות ונחלאות לרוב. באיזור הנהר לא היו באותה תקופה מרכזים עירוניים, חוץ מהעיר יבנה שבמעלה ואדי רובין, אבל היא נמצאת מחוץ לתחומי הסקר שלנו.